

РЕЦЕНЗИЯ

за конкурса за доцент по професионално направление 2.1 Филология
за нуждите на Кирило-Методиевския научен център
с единствен кандидат гл. ас. д-р Ива Кънчева Трифонова

Д-р Ива Трифонова е завършила висшето си образование (българска филология), както и докторантурата си в Софийския университет, има една специализация във Виена по време на докторантурата и две постдокторантури – в Кирило-Методиевския научен център и в Свободния университет в Берлин по програмата ТОРОІ. Има богат опит като преподавател по старобългарски език и по история на българския език в Катедрата по Кирилометодиевистика на Софийския университет, както и в НГДЕК. Участвала е в пет национални и международни научни проекта.

В конкурса за доцент участва с една книга (публикация и превод на средновековен текст), 24 статии и студии на български, руски и английски (4 под печат, 4 в съавторство), един монографичен труд в ръкопис, 6 рецензии и обзори (2 от тях в съавторство).

Научните ѝ приноси са в областта на славянската текстология и библеистика, славянските средновековни литератури, издирването, публикуването и превода на средновековни текстове, историята на българския език от старобългарската епоха до Възраждането, старобългарската лексикология и лексикография, българската народна култура.

В научните трудове на д-р Трифонова има няколко основни теми, които ще проследя последователно.

1. *Сказание за Афродитиан* и неговата рецепция в славянска среда. На него са посветени четири от статиите ѝ, както и непубликувано монографично изследване, представено в ръкопис под заглавие „Сказанието за Афродитиан в средновековната православна култура”. Статия № 19 е посветена основно на третия славянски превод на словото, но в началото е проследена историята на гръцкия текст, който се е разпространявал както самостоятелно, така и в състава на „Християнска история” и на „Повест за събитията в Персия”, а също и на славянските му преводи. Сказанието има три славянски превода, и трите южнославянски, като първият е старобългарски, но добива много по-широко разпространение в източнославянска среда. Третият превод беше открит

неотдавна от Ива Трифонова в състава на Слово за Рождество Христово от Йоан Дамаскин. Тя съпоставя този превод с другите два и идентифицира гръцката версия, от която е направен преводът. Сказанието е публикувано въз основа на рилския препис от XV в. с успореден гръцки текст по изданието на Котер. В непубликуваната монография работата по изданието на този препис е продължена, като то е поместено отново по рилския препис с успореден гръцки текст, но и с разночетения по четири други преписа. Проследено е и разпространението на славянския превод на Дамаскиновото Слово за Рождество Христово, в чийто състав влиза Сказанието. Към изданието е приложен славяно-гръцки речник-индекс по лексеми и по словоформи, като при всяка лексема са дадени нейните словоформи в текста с адресите им в ръкописа (по листове и редове) заедно със съответните им гръцки съответствия, а при лексемата са посочени съответните гръцки лексеми. Даден е и гръцко-славянски речник-индекс по лексеми отново с адреси на думите. Трябва да се отбележи, че този вид двуезични речник-индекси са най-добрите лексикографски справочници към преводни текстове, но изработването им е много трудоемка и нелека задача и изисква добро владение на гръцки.

В същата монография са публикувани и двете гръцки версии на словото и е направена съпоставка на техните състави. Освен това са поместени в таблица успоредно трите редакции на първия превод на словото по техни представителни преписи, така че читателят да може да ги съпостави. Оригинална е идеята на изследователката да включи в текста различни илюстрации, които помагат на читателите да си представят средата, в която е възникнало словото. Бих препоръчала при публикуването на този труд текстът да бъде сегментиран на части според епизодите, включени в него, което ще улесни цитирането му. Също така бих препоръчала изследването да бъде продължено, като богатата и интересна лексика на Сказанието бъде коментирана и съпоставена с лексиката на други преводни и оригинални паметници от същата епоха.

В други свои публикации Ива Трифонова издава и коментира преписи на Словото по другите два превода – в Дриновския сборник от НБКМ от XVI в. (статия №16) и в сборник Аксл 2743 от Варшавската народна библиотека (статия под печат № 2).

2. Тълковният Апокалипсис. Съществени са приносите на д-р Ива Трифонова за изследване на славянските преводи и редакции на книга „Откровение”. След защитата на дисертацията си през 2006 г. тя има още няколко публикации по тази тема. Дисертацията

й е изследване върху редакциите на библейския текст на книгата, а публикация № 17 е посветена на Тълковния Апокалипсис. В нея е направен кратък преглед на неговите славянски версии, като вниманието на авторката е съсредоточено върху южнославянската редакция. Дадена е кратка информация за трите преписа, в които тя е представена, като е посочено, че те са еднотипни по състав сборници, в които са включени също „Сказанието на Епифаний Кипърски за дванайсетте камъка” и „Сказанието на Афродитиан”. Публикацията съдържа текста на Тълковния Апокалипсис по един от преписите, НБКМ № 101 (непълен), както и речник-индекс на този текст по лексеми и по словоформи. Някои особености на превода са отбелязани в обширна бележка под линия, която заема почти цяла страница и би било по-добре да се изнесе в текста. В статията е заявено, че се подготвя подробно езиково изследване на тази редакция на тълковния текст, която би допълнила добре публикацията на текста и неговия речник-индекс.

Във връзка с книга Откровение е изследването на авторката, посветено на понятията *съд* и *страшен съд*, публикувано на руски (№ 7) и на български (№ 11). Като тръгва от многозначността на думата *съд*, която означава от една страна предмет, а от друга – институция, тя показва, че първоначалното значение е на предмет, който служи за мярка, а оттам се е развило и вторичното значение на мярката, която се прилага към делата на човека. По-нататък са разгледани гръцките названия за съдове в Апокалипсиса и техните славянски преводи. Откроява се един от славянските преписи, който съдържа среднобългарска редакция на библейския текст и в който е използвана думата *съсждъ*, както за превод на гръцките названия за съдове, така и за *съд* в значение на `съдилище`. Тъй като съдовете в Апокалипсиса съдържат символни понятия като Божията ярост или седемте последни язви, в превода се проследява разбирането за „образните вместилища на съдбата” и връзката им със Страшния съд.

3. Други публикации на д-р Трифонова също са посветени на връзката между представите за света и словото, което ги назовава. В четири статии и една по-голяма студия са разгледани думите и изразите за клетва в историята на българския език – тема, върху която авторката работи още от студентските си години. В публикациите може да се проследи еволюцията на нейните изследователски усилия. В статия № 6, посветена на вербалните и невербалните форми на клетва, авторката е разгледала словообразователните модели, етимологията, употребата и разпространението на редица делокутивни глаголи

със значение `проклинам`, при които изричането им е равнозначно на извършване на действието, от типа *пустосвам*, *чумосвам*. Вербалният акт на изричане на тези глаголи, характерни за диалектите и за простонародната реч, е съпроводен обикновено с невербални жестове. Въз основа на анализа на вербалните изрази на клетвата авторката достига до извода, че „клетвата е била винаги отражение на връзката, която обединява човешките закони с божествените” и че „човешкият език се е развивал винаги в руслото на ритуала” (№ 6, с. 529). В статия № 3 на широк исторически фон от средновековни писмени паметници и съвременни диалекти е разгледана употребата на съществителното *навет* и глагола *наветувам*. В обширна студия (№ 10) е направено обобщение на изследователските усилия на д-р Трифонова в тази област, като е проследена употребата на основните лексеми за клетва в старобългарските и по-късни средновековни паметници, както и в съвременните български диалекти. Анализирани са общо над 20 лексеми, извлечени от писмени паметници и от диалектни източници, свързани с клетвата и проклинането, като значението на думите е поставено в контекста на древните и съвременните ритуални практики.

В полето на същия интерес на д-р Трифонова са и две статии в съавторство. В статия № 5, написана в съавторство с В. Савова, е разгледано многообразието от значенията и употребите на думата *стрела* и сродни на нея думи. В изследването е привлечен обемен материал от старобългарски и съвременния българския език, както книжовния, така и от диалектите, също и от други славянски езици. Разграничени са четири вида употреба на стрелата: като знак, изразяващ силата на словото; като смъртоносна болест; като оръжие на стихийното и демоничното; като средство на любовта и съзидателното начало. Анализът на материала дава богата информация за древни митологични представи и тяхното отражение в народни вярвания и вербални практики, съхранени и до днес. Би било по-точно обаче, в заглавието да стои „вербалният знак стрела”, защото изразът „знакът стрела” предизвиква представата за идеограма.

В статия № 4 (в съавторство с Г. Григоров) е направен опит да се установи произходът и първичното значение на корена *вард*. Анализирани са редица топоними и някои антропоними и етноними, в които се съдържа тази морфема, извлечени както от средновековни, така и от съвременни източници. Въз основа на изключително богат материал е доказано, че тази морфема е била позната на Балканите още по времето на

Първото българско царство и е направено предположението, че тя е прабългарска и е свързана с гранични обекти, натоварени с функцията да бъдат пазители на държавата.

При всички тези публикации трябва да се изтъкне богатият материал, с който се работи, умението да се съчетаят данни от средновековни писмени текстове и фолклорни и диалектни записи, от топонимия, антропонимия и етнонимия, да се обедини лингвистичният с фолклористичният и културологичният анализ. Така изследователката е създала филологически етюди, които хвърлят светлина върху древни човешки представи и ритуални практики и тяхното развитие през вековете до днес.

4. Разчитане и публикация на текстове. Преводи на новобългарски. На първо място трябва да се посочи работата ѝ по ръкопис от НБКМ № 815, който по съдържание е синодик – сборник с душеспасителни текстове. Ива Трифонова е подготвила изданието на целия ръкопис от 146 листа, както и неговия превод на български. Книгата под заглавие „Духовни образи” съдържа също и изкуствоведско изследване от Иванка Гергова. За съжаление името на Ива Трифонова, която според мене има най-голям принос за подготовката на тази луксозна и красива книга, не е отбелязано на корицата, а само в копирайта и в увода от И. Гергова. Трябва да се отбележи високият професионализъм на д-р Трифонова при разчитането и издаването на текстовете от ръкописни източници.

Друг текст, който д-р Трифонова публикува заедно с информация за произхода и разпространението му е „За елинските мъдречи” – сбор от сентенции на антични философи и библейски персонажи, които съдържат пророчества за Христовото въплъщение. Публикуван е неизвестен досега препис на славянския превод на това съчинение от ръкопис от НБКМ № 774 (статия № 18).

В статия под печат в сборник „Вяра и култ” е разгледан текст, посветен на библейските събития по време на Вавилонския плен, наречен „Мене, текел, фарес”. Този текст е открит от Ива Трифонова и досега не е публикуван, нито проучван. Анализирани са съдържанието му, като са установени библейските източници, на които се основава. Направена е негова публикация според единствения известен засега препис, изработен е и речник-индекс на текста. Даден е и негов новобългарски превод.

5. Три публикации на Ива Трифонова са свързани с Неофит Рилски и неговото книжовно наследство. Тези статии са резултат от работата ѝ с архива на нашия възрожденец и благодарение на тях в научно обръщение влизат непубликувани материали

от богатата книжовна дейност на рилския отец. В електронната публикация № 12 авторката разглежда бележките на отец Неофит към неговия превод на Новия завет. Те са систематизирани в няколко групи: пояснения към стари славянски лексеми; към гръцки думи; към собствени имена; към мерни единици; към отделни думи в текста и към цели библейски стихове. Тази публикация хвърля светлина не само върху огромната научна работа, преди всичко филологическа, извършена от Неофит рилски при превода на Новия завет, а и върху състоянието на българския книжовен език в средата на XIX в. Не на последно място поясненията ще бъдат полезни за съвременния читател така, както са били и за възрожденския, с това, че ще му разтълкуват неясни и трудни места в библейския текст. Още една статия на д-р Трифонова (№ 13) е посветена на архива на нашия виден възрожденец, а № 14 е изследване върху големия негов труд – Българо-гръцкия речник, в което е представена информация за историята на този незавършен речник, за материалите по речника в архива на Неофит Рилски и за оформлението на речниковите статии.

Като участник в проекта *Encyclopaedia Slavica Sanctorum* тя работи много отговорно и компетентно - подготви за публикация календарите на седем евангелски ръкописа, те са достъпни на сайта на проекта.

От направения преглед се вижда, че научните интереси на д-р Ива Трифонова са изключително широки – от старобългарската епоха до наши дни, от ръкописното наследство до фолклора и диалектите. В нейните трудове личи умение да се систематизира богат материал, да се съчетават данни от различни източници, да се анализират фактите и да се поставят в контекста на други научни факти. Трудовете ѝ показват оригинална мисъл и богата филологическа ерудиция. Прави впечатление отличното познаване на научната литература по всеки от различните проблеми, които са обект на нейния научен интерес. Друга отличителна черта на трудовете ѝ е желанието за пълнота при публикуването на средновековни текстове. Тя е разчела и публикувала пет различни текста, като във всички случаи е снабдила изданието с подробна история на текста и неговата ръкописна традиция (изключение е книгата „Духовни образи”, където изследването е на И. Гергова), с превод на новобългарски и с речник-индекс. Изготвените от нея речник-индекси съдържат богат лексикален материал, който ще послужи на други изследователи. Би било добре тя сама да допълни тези свои издания и с по-подробен анализ на лексиката на паметниците, тъй като много добре познава средновековната

славянска лексика и може да постави речника на изследваните паметници в нейния контекст.

Научните публикации на д-р Ива Трифонова са трудове на зрял и компетентен учен с богата ерудиция и творческо отношение към изследвания материал. Тя е много добър специалист па славянско ръкописно наследство и откривател на нови текстове и непознати преводи в славянските ръкописи. Значителни са нейните едиторски и лексикографски приноси в областта на средновековните славянски литератури. Заради безспорните научни приноси на д-р Ива Трифонова убедено препоръчвам на почитаемото научно жури да ѝ бъде присъдено научното звание доцент.

16.01.2016

проф. дфн Искра Христова-Шомова,
СУ, Катедра по кирилометодиевистика